

crkva u svijetu

OSVRTI I PRIKAZI

HRVATSKA GLAZBENA BAŠTINA

Boris Papandopulo, Hrvatska misa, Jugoton, Zagreb, 1983.

Petar Zdravko Blajić

Zagrebački *Jugoton* od vremena do vremena ugodno iznenadi kojim posebno vrijednim izdanjem. Tako nas je ujeseo 1983. obradovao sa dvije LP: *Hrvatskom misom* u d-molu op. 86. Borisa Papandopula u izvedbi zagrebačkih solista i akademskog pjevačkog zbora *Ivan Goran Kovačić* iz Zagreba s dirigentom Vladimirom Kranjčevićem. Slična *Jugotonova* izdanja ne prati bučna navaja niti adekvatna propaganda, pa ni stručni osvrti po glazbenim časopisima. To zauzete i odgovorne u *Jugotonu* ne bi smjelo ni najmanje obeshrabiti.

Što se tiče same skladbe *Hrvatske mise*, ona je možda od svih Papandopulovih skladbi na svoj način najkontroverznija. Ponajprije, sama godina nastanka u literaturi se navodi različito. Ilena Grazio i Jagoda Martinčević-Lipovčan u svojim osvrtima na dubrovačku i zagrebačku izvedbu spomenut će godinu 1938. kao vrijeme nastanka, dok Koraljka Kos u *Muzičkoj Enciklopediji* navodi 1939, a na nekim mjestima nalazimo i 1936. godinu. Isti je slučaj i s praiizvedbom: jedni navode da je posvećena šibenskom *Kolu*, drugi zagrebačkom *Kolu*, a neki opet splitskom *Zvonimiru*, i da su je oni praiizveli; neki govore da uopće i nije cjelovito i javno, ni koncertno ni u liturgijskoj funkciji, izvedena. Sam je autor nakon koncerta u Dubrovniku, kad je *Misa* izvedena u okviru XXXIV. *Dubrovačkih ljetnih igara*, izjavio: »Ovu sam misu napisao još 1938. godine i posvetio je hrvatskom pjevačkom društvu »Kolo« u Zagrebu... Partitura je bila zagubljena i pronađena, a dirigent Vladimir Kranjčević sa svojim je zborom pripremio i ovom prilikom izveo. Ja sam osobno bio vrlo iznenađen ljepotom te glazbe koja je u odličnoj interpretaciji izvođača dobila pravi svoj smisao.« U Maestrovj izjavi ima nekoliko nejasnoća. Iz prvog dijela izjave, ako je točno prenesena, izlazilo bi da je *Misa* skladana 1938. i da nije bila posvećena ni splitskom *Zvonimiru* ni šibenskom *Kolu* nego zagrebačkom amaterskom pjevačkom društvu *Kolo*. Kako pomiriti izjavu da je partitura bila zagubljena kad je 1971. bila u Splitu pripremljena za izvedbu? Ja sam u ovoj istoj reviji govoreći o *Jugotonovu* izdanju *Muke* govorio i o *Misi*. Naime, 1971. zbor *Hrvatskog narodnog kazališta* u Splitu pojačan pjevačima katedralnog zbora i pjevačima iz crkve Gospe od Zdravlja spremali su s prof. Eduardom Tudorom izvedbu *Mise*. Prvom izvedbom trebao je ravnati sam autor. Vrlo očekivan koncert već je bio najavljen. No onda su došle političke prilike koncem 1971. godine koje su za

splitsku sredinu na neodređeno vrijeme odgodile već pripremljenu izvedbu *Mise*. Nešto od te pripremljenosti ostalo je zapisano na magnetofonskim vrpčama. (Kao i svoju *Muku*, Papandopulo bi, poznato mi je to, bio rado čuo i *Misu* u izvedbi splitskih pjevača, pjevača, kako ja kažem, mediteranskog ili latinskog zvuka i registra.) Šime Marović (studira glazbu u Rimu) kaže da je među notnim materijalom u ostavštini pok. kardinala Šepera vidio lijepo ispisanu i uvezanu Papandopulovu *Hrvatsku misu* s autorovom posvetom. Taj je poklon po svoj prilici uslijedio, valjda, nakon što je Šeper 1954. postao zagrebački nadbiskup. Dakle, iz te posvete i iz činjenice pripremanja *Mise* u Splitu proizlazilo bi da partitura nije bila »zagubljena« i onda pronađena i ponuđena Kranjčeviću da je izvede. Maestro u svojoj izjavi naglašava da je slušajući Kranjčevićevu izvedbu iznenađen ljepotom te glazbe. I tu bih ga podsjetio da je on, vjerojatno prilikom predratne praiizvedbe, nije važno od koga zbora, a 1971. u Splitu sigurno, jer toga se sjećam, slušao svoju *Misu* na probama pred najavljenju izvedbu.

Što se tiče samog naziva *Mise* i tu ima zanimljivih detalja. Papandopulo ju je nazvao *Hrvatska misa* radi toga što je skladana na integralni liturgijski tekst iz ordinarija mise, koji se i inače uglazbljuje, na hrvatskom, a ne na latinskom ili staroslavenskom jeziku, kako se u nas radilo. Ima, doduše, više misa nazvanih »hrvatska misa« ali na skraćeni ili parafrazirani liturgijski tekst. (Napomenuo bih da se hrvatski tekst Papandopulove mise razlikuje od suvremenog službenog liturgijskog teksta, osobito u *Slavi* i *Vjeronanju*). Papandopulo ju je nazvao *hrvatskom*, valjda, i zbog toga što se u njoj mogu naslutiti vrlo diskretne hrvatske glazbene folklorne asocijacije. Taj atribut *hrvatska* sigurno je bio razlogom njezine »zagubljenosti« pa »otkrića« 1971. i opet »zagubljenost« nakon prilika koncem iste godine. U svojoj *Povijesti hrvatske glazbe* Josip Andreis, iako vrlo dobro zna o kojoj se Papandopulovoj misi radi, koja joj je vrijednost i kako je nazvana, ovako piše: »Papandopulo je autor i jedne opsežne mise...« On koji je tako točan i precizan u navođenju nazivâ i datumâ, eto, »zaboravio« je naslov *Mise*. Akademski zbor iz Zagreba pripremio ju je, dakle i izveo u Dubrovniku na *Igrama*. Misa je bila naslovljena i izvedena s glavnim naslovom *Misa u d-molu*. U Dubrovniku u hrvatskoj Ateni, »iščezajet« u glavnom naslovu *hrvatska*. Kasnija izvedba u Zagrebu nosit će naziv *Hrvatska misa u d-molu* (prema novinskim izvještajima), dok će se na *Jugotonovim* pločama ta misa pojaviti u svom prvotnom pravom nazivu *Hrvatska misa*, bez onoga u »d-molu«.

U Dubrovniku je, dakle, u okviru XXXIV. *Dubrovačkih ljetnih igara* sredinom srpnja 1983. izvedena Papandopulova *Hrvatska misa* op. 86. u crkvi Male braće. Pjevao je akademski veliki mješoviti zbor *Ivan Goran Kovačić* a cappella sa solistima: Nada i Vladimir Ružđak, sopran i bariton (otac i kćer), Marija Klasić, mezzosopran i Zrinko Sočo, tenor (Ružđakov đak s Akademije i »ljubimac«); ravnao je Vladimir Kranjčević. Prema onome što smo čitali u tisku i slušali na radiju to je bio glavni glazbeni »bum« u Dubrovniku prošlog ljeta. Samu glazbu jedan izvjestitelj je nazvao »monumentalna freska« i »Papandopulovo »remek-djelo«, a izvedbu je nazvao »čudesnom«, uz čitav niz superlativa kako za glazbu tako i za izvedbu. Nešto od zadovoljstva i razdraganosti publike mogli smo doživjeti slušajući radio snimak te izvedbe. Reći će se da su se u Dubrovniku spojile dvije točke: stvaralačka autorova i reproduktivna izvoditeljâ, da je sve bilo tako kao da je autor upravo za taj mladenački zbor misu skladao, za zbor koji ju je pjevao tako da se publika nije mogla suzdržati nego je u živu izvedbu (što inače nije običaj za takvu vrstu koncerata) upadala burnim pljeskom odobravanja i na kraju dugo i oduševljeno aklamirala skladatelja i tumače. »*Goranovci* kao da su i ovaj put nadmašili sami sebe ponosni djelom koje posve mijenja sliku i dosadašnje spoznaje o vrijednostima domaće glazbene baštine pogotovo u domeni forme u kojoj je *Misa u d-molu* skladana.« Za tu izvedbu kaže dalje isti kritičar »Zbor je grmio poput orgulja, šaptao u najfinijem pijanizmu, ritmički se postavljao poput neslomljiva tijela koje će odoljeti i najskrivnijim zamkama, pjevao je glasom i srcem jedinstven glazbeni kolektiv koji će se do zadnjeg atoma založiti za djelo u koje vjeruje« (J. M.—L.).

Vratimo se samom djelu. Ilena Grazio ovu misu naziva odviše suzdržano »vrijednim doprinosom hrvatskom glazbenom stvaralaštvu«, dok je Jagoda Martinčević-Lipovčanin u *Vjesniku* od 21. VIII. 1983. darežljivija u ocjenama. Ocjenjujući na koncu građanske godine najvažnija glazbena događanja kroz godinu pronašla je najvažnijim »otkriće« i izvedbu Papandopulove *Hrvatske mise*. To Papandopulovo djelo ona drži među najinspirativnijim što ih je uopće ostvarilo u opsežnom i raznolikom opusu. (Sjetimo se da su se tako mnogi izražavali kod »pronaslaska« i izvedbe Papandopulove *Muke Gospodina našega*..., o čemu sam i ja u ovoj istoj reviji opširno pisao). Djelo je autor skladao kao »mladac« ali sa znanjem i rutinom današnjeg našeg autora. Namijenio ga je jednom, u svakom slučaju amaterskom zboru, nije važno kojemu, ali je važno uočiti (Maestro je poznavao izvedbene mogućnosti tadašnjih zborova) kolika je bila izvedbena mogućnost tog zbora, jer je skladba virtuosno rađena i vrlo je zahtijevana za izvođače. Misa se vodi kao 86. opus, dakle rano Maistrovo djelo. »Idejno je vrlo bliska popularnoj Janačekovoj *Glagoljskoj misi* i Brahmsovom *Njemačkom rekvijemu*. Znatno odudara od literature koja je u našoj glazbi inspirirana sakralnim motivima. To je u prvom redu monumentalna muzička freska koja, kako u cjelosti tako i u pojedinačnim ulomcima, sažima elemente glazbenog govora uzdignutog na razinu umjetničkog kazivanja. Oplemenjeni folklor kao podtekst u sprezi s Papandopulovim karakterističnim skladateljskim idiomom (linija velikog luka, motoričnost ritma, znalačka polifonija dionica i dijatonska podloga koja zvuči vrlo suvremeno) tvori ovu osebujnu skladbu čija se znakovitost neće moći izbjeći u daljnjim valorizacijama domaće glazbene baštine« (J. M.—L.). Autorica kaže da ova *Misa* »znatno odudara«. Rekao bih da je to strogo rečeno i bez većeg uviđaja u hrvatsku sakralnu glazbenu literaturu na latinskom i staroslavenskom jeziku. Za ilustraciju spomenuo bih samo Zajčevu *Missu solemnis*, Lučićevu *Missu jubilaris* i Vidakovićevu *Missu Cecilianu* (one, doduše, nisu a cappella).

Papandopulo ima sreću da mu gotovo sve što napiše bude i izvedeno, pa evo i snimljeno — prvenstveno, držim, zbog same vrijednosti (ali i drugi su stvorili vrijednih stvari!). Iz same *Mise* izdvojio bih kao zanimljivost činjenicu da su neka mjesta rađena na originalan način. Naime, to su taktovi uspjele simbioze zapadne liturgijske polifonije i istočne homofonije. Značajno je da je Papandopulo, jednako velik kao skladatelj instrumentalnih i vokalno-instrumentalnih djela, za svoja religiozna djela, rekao bih složno s drugima, njegova najuspjelija djela, skladao u čistom vokalnom slogu a cappella, što je kudikamo teže za skladanje zbog opasnosti monotonije i teže za izvođenje, što je opet opasnost za dugu čistu intonaciju.

Došli smo i do samih gramafonskih ploča na kojima je isti zbor *Ivan Goran Kovačić*, sa istim solistima: Nadom i Vladimirom Ružđakom, Marijom Klasić i Zrinkom Sočo i s istim dirigentom Vladimirom Kranjčevićem snimio Papandopulovu *Hrvatsku misu* u d-molu op. 86. Snimanje je obavljeno u crkvi sv. Katarine na Gornjem gradu u Zagrebu. Tehničke usluge snimanja i izdavanja ploča obavio je zagrebački *Jugoton*. U realizaciji izlaska osim *Jugotona* sudjelovali su još i *Muzički informativni centar* u Zagrebu (MIC) i *Komisija za kulturne veze s inozemstvom Komiteta za prosvjetu, kulturu, fiziku i tehničku kulturu*. Na pločama ima nekoliko sitnijih tehničkih nedostataka (npr. umjetno »stišavanje« u tijeku izvedbe). Sam zbor što dalje pjeva to djeluje »upjevanije«, inače je glasovno-dionički vrlo ujednačen. (Da je tom zboru nekoliko splitskih tenora da osvježe tu dionicu!) Pianissima su ljepši dio zajedničkog pjevanja. Među solistima dominira Vladimir Ružđak, a mlađi pjevači (Nada Ružđak i Z. Sočo) osjeća se da su »mlađi«. Iako je izvedba vrlo korektna vjerujem da joj nedostaje nešto od onoga »špirati« s dubrovačke izvedbe, što je i razumljivo. U Dubrovniku su pred sobom imali žive ljude, vrlo zainteresirane, a kod snimanja u Zagrebu prazne klupe. Na otvorenoj duploj nutarnjoj strani omotnice donesena je radna fotografija zbora za vrijeme snimanja, što je dobro, ali su vanjske strane opreme asketski skromne. Na omotnici nedostaje i nekoliko riječi na hrvatskom i engleskom jeziku o autoru, o djelu i izvođačima.

Iako sa zakašnjenjem od četiri desetljeća, treba čestitati dičnom Maestru na ovom zreлом djelu iz njegovih mladih dana. (Ovih dana je dovršio svoju novu *Poljičku pučku misu* za mješoviti zbor i orgulje, o čemu ću također pisati.) Treba čestitati i *Goranovcima* na korektnoj i nadahutoj izvedbi ovog vrlo zahtjevnog djela, kao i Dirigentu na odluci da djelo uvrsti u repertoar i izvedba sa zborom; treba čestitati isto tako *Dubrovačkim ljetnim igrama* i *Jugotonu* zbog snimanja *Mise* na gramofonske ploče.

Bilo bi dobro da se među djelima hrvatske glazbene baštine još pronalazi ovakvih i sličnih djela i da se stavljaju na programe zborova. Znamo mi i za vrlo hvaljene izvedbe *Goranovaca* i Verdijeva *Requiem*a i Beethovenove *IX. simfonije* i drugih velikih djela glazbene literature, ali ako hrvatski dirigenti i zborovi ne izvode naše autore na koncertima po domovini i osobito na svojim gostovanjima po inozemstvu — tko će ih onda izvoditi? *Hrvatska misa* po svojoj objektivnoj umjetničkoj vrijednosti i u ovakvoj visoko-kvalitetnoj izvedbi može izdržati stroge svjetske kriterije. A uostalom, zašto toliki trud, a rekao bih i trošak, samo za nekoliko domaćih izvedbi?

Svaki poznavatelj i ljubitelj hrvatske glazbe i kulture općenito trebao bi navoditi i slušati ovo izuzetno vrijedno djelo, a svojim domaćim i posebno stranim prijateljima poklonit će ga u raznim prigodama umjesto tolikih banalnosti koje poklanjamo, iako su skupe i kratka trajanja.

KATOLIČKA CRKVA I PRAVOSLAVLJE U DALMACIJI

Dr Mile Bogović, Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1982, I—XVI + 1—188 stranica i 28 stranica slikovnih priloga

Slavko Kovačić

Susret i suodnos Katoličke i Pravoslavne Crkve u Dalmaciji u vrijeme mletačke vladavine važna je i zanimljiva tema, a ujedno tema vrlo osjetljive naravi. Zahvaljujući probuđenoj ekumenskoj svijesti danas o svemu tomu možemo potpunije govoriti i nepristranije suditi, nego nekoć u vrijeme oštih polemika potaknutih političkim i konfesionalnim napetostima, koje su možda bile na vrhuncu upravo kad je Nikodim Milaš pisao svoju *Pravoslavnu Dalmaciju* (objavljena u Novom Sadu 1901). Već ta činjenica opravdava novi pokušaj monografske obrade ove teme. Ako uzmemo u obzir još i to da je o pravoslavlju u Dalmaciji tijekom proteklih osamdesetak godina otkriveno i objavljeno prilično novih izvora, priznat ćemo pravu potrebu takve obrade. Bogović je uspio temeljito proučiti svu do sada poznatu izvornu građu o predmetu i doći do novih značajnijih dokumenata koji su mu omogućili kritičku procjenu već poznatih podataka, ispravke nekih netočnosti i razjašnjenje mnogih nejasnoća koje susrećemo u dosadašnjoj historiografiji.

Knjiga se dijeli na dva glavna dijela. Prvom je naslov »Povijesni razvoj događaja« (str. 22—80), a drugom »Glavni protagonisti povijesnog razvoja« (str. 81—164). Prije toga su na početku knjige, kao obično, predgovor, sadržaj, popisi izvora, literature i kratica (str. V—XV) i uvod (str. 1—21), a na kraju knjige: kratki zaključak, desetak stranica dokumentarnih priloga i sažetak na talijanskom jeziku (str. 167—180), zatim kazalo osobnih imena i kazalo važnijih mjesta i stvari (str. 181—187).

U uvodnom dijelu, nakon kraćeg historiografskog pristupa, autor sažeto prikazuje dolazak pravoslavaca na područje Dalmacije u vrijeme turskih osvaja-